

EGYHÁZZENE-PEDAGÓGIA

Lehoczky Mária Magdolna

„... újat és ót ...” előhozva a vallásos nevelés gyakorlatából*

A beszédről és az éneklésről

Ő pedig ezt mondta nekik: „Tehát minden írástudó, aki tanítványává lett a mennyek országának, hasonló ahhoz a gazdához, aki újat és ót hoz elő éléskamrájából.” (Mt 13,52)

„Újjá kell születniünk mindenben, ha magyarul akarunk élni továbbra is.” (Kodály Zoltán)

Lehoczky Mária Magdolna református hittanoktató és tanító (Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kara, Nagykőrös 2000), vallástanár (MA, KRE HTK 2011). A Kecskeméti Református Általános Iskola hittanoktatója, majd hitéletért felelős igazgatóhelyettese volt 2009-ig, azóta a KRE TFK gyakorlati tanára.

Ó és új — óból új

Ha nincsen ó, régi, nincsen új sem. „Az Írások igazi ismerője az, aki engedelmesen őrzi a megszentelt hagyományokat, de egyúttal készségesen vállalja a Krisztusban adott újat” — magyarázza Varga Zsigmond Jézus Isten országáról szóló példázatainak zárómondatát.¹ Bár „[é]píteni csak meglévőre lehet”² — nyilatkozta Kodály a néphagyomány kapcsán, de általában véve és témánkat illetően is magunkévá tehetjük ezt a tételt.

Újat és ót az előbbiek szerint nem mindig ellentettként kell meghatároznunk, s nem szerencsés mindig egymással szembeállítani. A kezdetekre szükség van a véghez, az előzményekre a folytatáshoz. Szűcs Ferenc teológiai professzor, egyik előadásában, ekként tárja fel az ó és új viszonyát:

[...] jó szem előtt tartani, hogy a régi és az új bibliai fogalmai nem idői, hanem minőségi kategóriák. A legjobb nem biztos, hogy a legmodernebb

* A tanulmány a Karácsony Sándor, Kodály Zoltán, Németh László munkásságáról és pedagógiai elveiről megemlékező „Szellemiség, hagyomány, köznevelés” tudományos konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. Az előadás Nagykőrösön, a Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Karán hangzott el 2012. április 12-én.

¹ VARGA Zsigmond: *Máté evangéliumának magyarázata*. A Szentírás magyarázata III. kötet. 7–46. Kálvin Kiadó, Budapest 1995. 24.

² KODÁLY Zoltán: „Merjünk magyarok lenni zenében is. Nyilatkozat”, in KODÁLY Zoltán: *Visszatekintés 1. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok*. Szerkesztő: Bónis Ferenc. Argumentum Kiadó, Budapest 2007. 172.

vagy legdivatosabb. A református hagyomány-felfogás dinamikus. Régi, elásott értékek ragyoghatnak fel új fényben, így az új lehet a klasszikusok újrafelfedezése is, vagy a megszakadt hagyományok folytatása ...³

Egy másik józan, igei mértéktartásra indító cikkében további útmutatást ad:

Itt az alapprobléma ma úgy vetődik fel, hogy az egyház mennyiben alkalmazkodhat a szent cél érdekében a kulturális igénytelenséghez, és a megújulás nevében mennyiben mondhat le arról, hogy akarva-akaratlanul évszázadok kultúrájának őrzője és továbbadója is legyen. Az egyház identitásához ugyanis hozzátartozik nem csak térbeli, de időbeli egyetemes-sége, katolicitása is. Az egyoldalú alkalmazkodás helyett ezért a kölcsönös nyelvtanulás modellje mellett is ki kell tartanunk. Ahogy klasszikusaink az irodalomban, művészetben sem mennek ki a divatból, úgy balgaság lenne, pl. a Heidelbergi Káté vagy a gregorián ének vagy a 16. századi énekkincs avítt voltáról beszélni. [...] Mikor az egyház a bibliai „ó és új” dialektikájára hivatkozik, tudatában kell lennie, hogy ott üdvtörténeti párhuzamról van szó, és nem korszakos és egyháztörténeti értelemben vett régiről és korszerűről. Az újbor és az új tömlő képének azonban van örök mondanivalója arra nézve, hogy a tartalom és a forma elválaszthatatlan egymástól.⁴

A vallásos nevelés körében óról és újról a fentiek értelmében essék most szó két olyan területet érintve, amelyek konferenciánk alapgondolataihoz —*szellemiség, hagyomány, köznevelés*— is illeszkednek, illetve amelyekkel a vallásos nevelés során, az egyházi, gyülekezeti alkalmakon, istentiszteletei időkből is élünk — így vagy úgy, jól vagy rosszul. Az egyik téma a beszéd, a másik az éneklés. Mindkettőre érvényes, hogy szükséges ót és újat előhozni a gondos „gazdáknak”, bár időnként az is megnyugtatóan szolgálna, ha tudnánk hol a „kamra”, vagy legalábbis hová hajították, hajítottuk annak kulcsát...

A beszédről

„Az ember azért tud a szentről —írja Mircea Eliade—, mert az megnyilatkozik.”⁵ *Deus dixit* — ez az alapja annak, hogy az ember megszólíthatja a Szent Istent.

³ Az új és régi fogalmának, viszonyának értelmezésében tovább viszi gondolatainkat Szűcs Ferenc a héber *súv* ige magyarázásakor: „A megtérés [...] visszatérés a céltévesztés helyéhez és a helyes út megtalálása és az azon való elindulás. [...] A startvonalhoz azért kell visszatérni, mert utat tévesztettünk és erre történeti tapasztalatainkon keresztül döbbenünk rá. Egy nemzedék vagy korszakváltás cezúrája itt a startvonal. Nem egyszerűen az újrakezdés alkalma, hanem az újat kezdése [...] Az újrakezdés a régi, de félbemaradt vagy sikertelenül végződött munkának akar nekirugaszkodni, aki újat kezd, az belátta, hogy a régi úton nem lehet célt érni.” SZŰCS Ferenc: „Újra a startvonalon”, *THÉMA* 2003/3–4. 1–2.

⁴ SZŰCS Ferenc: „Az egyház reformációja és missziója”, *THÉMA* 2002/3–4. 12–19.

⁵ Mircea ELIADE (ford. Berényi Gábor): *A szent és a profán*. Európa, Budapest 2009. 7.

Isten és ember párbeszédét a Szentírásban számtalan helyen megtaláljuk. Legszembetűnőbben talán a Zsoltárok könyve mutatja azt a dialogikus kapcsolatot, amely a kultusz, az ünnepek során megy végbe. Imádkozása, éneklése az ember legbensőjét érintik, így lehetővé teszik az Istenhez fordulást, a továbbgondolkodást, az elmélyülést vagy a hit megvallását mint reflexiót; s mindezek az Isten előtt álló és szolgáló közösség hálaadásaként, örömeinek vagy bűnbánatának kifejezőjeként jelennek meg. A keresztyén istentiszteletben „a lekcio szimbolikus jelentősége, hogy emlékeztet: Isten megszólalása, hozzánk fordulása nélkül nincs istentisztelet.”⁶ A beszéd körébe olyan szövegek is tartoznak, amelyek bizonyos hagyományok hordozói. Az istentiszteleten és az ünnepben felhangzó beszéd nemcsak a prédikáció, hanem a hitvallás,⁷ az imádság, az áldás, vagy az introitus, a doxológia stb. Ezek forrásai gyakorta az ó- és újszövetségi szövegek, az Egyház évszázadok alatt kialakított, bibliai nyelvezetű, kötött szövegű formulái, melyek használaton kívül helyezése a kezdetektől való folytonosságnak is a megvetése, egyúttal pedig elrekesztődés az egyetemes Egyház istentiszteleti vérkeringésétől.⁸

A vallásoktatásban Isten igéje, beszéde több formában is megjelenik, és mindegyiknek megvan a maga jelentősége. A felolvasott-hallgatott igének önmagában is mérhetetlen súlya van a Jelenések könyve tanúsága szerint: „Boldog, aki *felolvassa*, és boldogok, akik *hallgatják* ezeket a prófétai igéket, és megtartják azt, ami meg van írva bennük: mert az idő közel van.” (Ap 1,3)⁹

A bibliai szövegek közül „vallási szempontból legnagyobb jelentőségű szövegek az elbeszélések”.¹⁰ Az elbeszélés,¹¹ a hitelmények, hittapasztalatok továbbadása a mindenkori katechézis alaphangját adják.¹² Az „Isten történeteinek”, a rajtunk és velünk véghezvitt cselekedeteinek elbeszélése az Istenhez és né-

⁶ FEKETE Károly (szerk.): *Reformátusok a kegyelem trónusánál. A magyar református istentisztelet megújulásának teológiai alapelvei*. Kálvin Kiadó, Budapest 2010. 20.

⁷ „A hitvallás az öntudatos hit kifejezése. A keresztyén hitvallás Krisztusról szóló vallástétel. Arról szól, hogy kihez tartozunk és kik vagyunk.” FEKETE Károly (szerk.) (ld. 6. jz.) 22.

⁸ Vö. PÁSZTOR János: *Liturgika. A magyar református istentisztelet múltja, jelene és jövője a Szentírás világosságában*. Calvin János Teológiai Akadémia, Komárom [Komárom] 2005³. 73. Pl. Is 6,2–3 és Ap 4,8 *Trishagion*-ja a keresztyén egyházi istentisztelet *Sanctus*-a.

⁹ Istentiszteleteink megsoványodott voltát jelzi az is, hogy némelykor igen szűken porciózzák a Szentírás szavait, holott a felolvasott és hallgatott ige a vigasztalás és boldogság forrásává lehetne.

¹⁰ H. Weinrich szavait idézi Gottfried ADAM: „A történet-elmondásról röviden”, in NÉMETH Dávid — KASZÓ Gyula (szerk.): *Vallásdidaktikai szöveggyűjtemény*. KRE HTK, Budapest 2001. 117.

¹¹ Vö. Ex 12,42: „Virrasztott az ÚR azon az éjszakán, amikor kihozta őket Egyiptomból. Ez az éjszaka az ÚRÉ volt. Virrasszon ezen Izráel minden fia nemzedékről nemzedékre!” Dt 11,19: „Tanítsátok meg ezeket a fiaitoknak is, beszélj róluk, ha otthon vagy, és ha úton jársz, ha lefekszel, és ha felkelsz!”; Jos 4,21–22: „Ha majd megkérdezik fiaitok apáiktól, hogy miféle kövek ezek, magyarázzátok el fiaitoknak, hogy szárazon kelt át Izráel itt a Jordánon.” 1K 11,26: „Mert valamennyiszer eszitek e kenyeret, és isszátok e poharat, az Úrnak halálát hirdessétek, amíg eljön!”

¹² Hittanoktatásunk tetemes része bibliai történetekre épül, s ezzel is ősi hagyományra alapoz. A jelenlegi hittanoktatási kerettanterv szerint az 1–6., 9–10. évfolyamon szinte kizárólagos. Az pedig már egy másik kérdés, hogy ez miként, milyen felosztásban és feldolgozásban történik.

péhez tartozást erősíti és eleveníti meg.¹³ A bibliai történetek elbeszélésének jelentős helye kell legyen hittanóráinkon,¹⁴ hiszen táplálja a hitet és reménységet, segíti a gyógyulást, felébreszti a vágyat Isten szabadítása után, mintát ad viszonyulásokra, cselekvésekre, s azt munkálja, hogy a hallgatók részeivé, részeseivé legyenek a történeteknek.¹⁵ A hittanórák bizonyos értelemben nyelvórák, ahol fordítunk egyik nyelvről a másikra: a Biblia, az Egyház, a kultusz nyelvezetét a gyermekek és ifjak nyelvére, gondolkodási szintjére. Ennek a fordításnak nem az a célja, hogy elhagyjuk a „kánaáni nyelv” kifejezéseit, hanem hogy megmagyarázzuk, érthetővé tegyük és segítsük a használatukat. Az egyes —gyakran elvont— fogalmak magyarázata, a vallásos nyelv szimbolikus jellegének fokozatos megértetése és vissza-visszatérő alkalmazása, a tapasztalatszerzés, sőt a csend biztosítása segíti az elsajátítási folyamatokat.¹⁶ A bibliai szöveg megismertetésének és megismerésének módja változatossá tehető. A sokszínű, applikációs, szemléletes elbeszélés a bibliai szövegre alapoz, mely a hittanoktatótól, vallástanártól alapos felkészülést, elemzést igényel. A bibliai történet elbeszélése belső képeket, gondolatokat ébreszt a hallgatókban. Mindezek elősegítik a jelenvalóvá tételt, az (őseredeti) üzenet átadását.

Az Ószövetségben a „mondjátok el”, „magyarázzátok el”, „beszéljétek el”, „tanítsátok meg” formulák vezetnek be azt, amiről beszélni kell a választott népnek: Isten szabadításáról, megváltásáról, jóságáról, stb. Istennek e tetteit pedig átélte a nép egy bizonyos időben: egykor, „régén”. Isten újszövetségi népe nem veti el ezeket, hanem merít belőlük, de immár Krisztusra nézve mélyebb értelmet, többletet nyernek. A legfenségesebben mégis a Feltámadotról, a benne megjelent üdvözítő kegyelemről kell szólnunk (vö. Tt 2,11). Pál mint egy különleges hagyományt adja át a feltámadásról szóló beszámolót, illetve emlékezteti rá a korinthusiakat, s egyúttal minket is: „Eszetekbe juttatom, testvéreim, az evangéliumot, amelyet hirdettem nektek, amelyet be is fogadtatok, amelyben meg is maradtatok. Átala üdvözültök is, ha megtartjátok úgy, ahogy én hirdetem is nektek [...] Mert én elsősorban azt adtam át nektek, amit én magam is kaptam; hogy [...] Krisztus meghalt a mi bűneinkért az Írások szerint. Eltemették, és —ugyancsak az Írások szerint— feltámadt a harmadik napon, és megjelent Kéfásnak, majd a tizenkettőnek.” (1K 15,1–5) „Ha csak ebben az életben reménykedünk a Krisztusban, minden embernél nyomorultabbak vagyunk. Ámde Krisztus feltámadt a halottak közül, mint az elhunytak zsengéje. (1K 15,19–20)”¹⁷

¹³ „A szóban elmondott történetek összekötik a közösség tagjait, ennél fogva közösségteremtő és közösségmentő erejük van.” FODORNÉ NAGY Sarolta: *A katechézis kommunikációs problémái*. Kálvin Kiadó, Budapest 1996. 95.

¹⁴ Tapasztalatom szerint erre a „műfajra” minden korosztály szomjazik, így ne csak az óvodás- és a kisiskoláskorúak között alkalmazzuk, ne fosszuk meg tőle az idősebb nemzedékeket sem!

¹⁵ ADAM (ld. 10. jz.) 120.

¹⁶ Vö. K. TAMMINEN et AL.: *Hogyan tanítsunk hittant? Vallásdidaktika*. Budapest 1998. 70.

¹⁷ Hivatásunk, szolgálatunk szükségyszerűsége is ez, nélküle üres fecsegés lenne csak a szánkban: „Ha pedig Krisztus nem támadt fel, akkor hiábavaló a mi igehirdetésünk, de hiábavaló a ti hitetek is.” (1K 15,14)

Egy másik újszövetségi „élő hagyomány”, az úrvacsora; szereztetési ígét mindannyian jól ismerjük, mégis újra és újra halljuk. Ennek egyik oka, hogy „e szavak által mai jelenünk Jézus akkori idejének részévé lesz” — írja Joseph Ratzinger.¹⁸ A bibliai történetek felolvasása, elbeszélése a jelenvalóvá tételt segítik, azt hogy a hallgatóság belevonassék *abba* a korba, *abba* az időbe, *abba* az eseménybe.

In illo tempore — „abban, amaz időben”; az őseredeti időben.¹⁹ „Akkor, azután, történt pedig”: az Újtestamentum történetei gyakran ekként kezdődnek. Hasonló funkció ez, mint a mesék kezdete: *hol volt, hol nem volt; long, long time ago* — és mégis most! Mert ami *egykor* volt, az *most* is megtörténhet, jelenvalóvá válhat, mi, mostaniak belevonódunk az egykoriak történeteibe, ily módon a miénkév is lesznek. Az egykori események, lelki folyamatok az elbeszélés által mostani, jelenvaló eseménnyé lesznek, ekként pedig a sajátunkká. Csöndesen lelepleződünk, akár mi vagyunk az elbeszélők, akár mi hallgatjuk a történetet. S közben végbemegy a gyógyulás, a felszabadító üzenet elér a szívhez minden kényszerítés és kioktatás nélkül.

Az idő az elbeszélésben és a drámában is szentté lesz. Ennek a szent időnek a megtapasztalása, élménye segíti az emberben, hogy megtalálja a rendezettséget, vagy visszataláljon ahhoz; az Isten általi rendbe, *kosmos*-ba, az őseredetibe.

A történetek olvasása, de még inkább elbeszélése, hallgatása közben, és éppúgy az istentiszteletben úgy érezhetjük, megáll az idő.²⁰ „Az ilyen helyzetet, amikor föl van függesztve az időtartam, a vallás úgy nevezi: örökkévalóság.” Ezt az örökkévalóságot nevezi Leeuw az ünneplés hátterének.²¹ Az időélmény pedig az, ami ebből megragadható.²² Ez az idő egyúttal megszentelt idő is.²³ Ebben megy végbe az ember megszentelődése is, „oly módon, hogy Isten időt ajándékozik az embernek”, „részt vehet Teremtőjének ünnepében” és az életében „megjelenik az Éden nyugalma”.²⁴ Az ünnepben együtt jelenik meg a múlt, a jelen és a jövő. A múltba való visszatekintés az emlékezést hozza a mába,

¹⁸ Joseph RATZINGER, XVI. Benedek pápa: *A názáreti Jézus*. Második rész. Szent István Társulat, Budapest 2011. 110.

¹⁹ ELIADE (ld. 5. jz.) 217.

²⁰ Idő és szakralitás régtől fogva összekapcsolódik. A vallásos ember számára minden időnek megvan a saját(os) értéke. Az ünnep szent idő, *chronos hieros*, kiemelkedik a hétköznapiakból. Ez a szent idő meghatározottságot mutat: ami a legjobb, a (leg)alkalmasabb idő. Az ünnep adta tapasztalás az „odatartozást”, a biztonságérzetet, az új kezdetet jelenti. „A szent idő élménye teszi a vallásos ember számára lehetővé, hogy időről időre újból megtalálja a kozmoszt, amilyen az *in principio*, a teremtés mítikus pillanatában volt.” ELIADE (ld. 5. jz.) 58.

²¹ LEEUW, Gerardus van der (ford. Bendl Júlia, Dani Tivadar, Takács László): *A vallás fenomenológiája*. Osiris, Budapest 2001. 335–336.

²² Vö. HAFENSCHER Károly: *Liturgia. A keresztyén istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Luther Kiadó — LFZE Egyházzene Tanszéke, Budapest 2010. 303.

²³ ELIADE (ld. 5. jz.) 63: „... a keresztyén liturgia olyan történelmi időben zajlik, amelyet Isten Fiának testet öltése szentel meg.”

²⁴ Rudolf BOHREN: *Böjt és ünnep. Meditációk művészetéről és aszkézisről*. LUX, Református Zsinati Iroda Doktorok Kollégiumának Főtitkári Hivatala, Budapest 1998. 34.

a jövőre való előretétekintés megfeszíti a figyelmet, a várakozást reménységgel koronázza a jelenben ünneplő, meglátogatására (parúzia) készülő emberben. „Az ünnepek, mint valami időbeli sákramentumok, az örökkévalóságot kötik le és oltják bele a valóságba.”²⁵ Az egész Szentírás ezt a valahonnan valahová tartást, vezetést, hordozást²⁶ erősíti Isten népében, mely egyúttal lineáris történelemszemléletet is ad. Az idő változása jel: arra mutat, hogy Isten érkezik, jön, eljön, s ezt az eljövételt a keresztyén ember kéri, sürgeti: „Jöjj, népek Megváltója!” (RÉ 303) Az Isten beszédével való találkozás és találkozgatás nagyszerű alkalmak és hagyományos lehetősége az ünnepek megülése. Karl-Heinrich Bieritz szerint „az ünnep egy olyan fontos hely, ahol az értelemadó és értelem-megszilárdító történeteket elbeszéljük.”²⁷

R. Bohren összeköti az ünnep egyes elemeit: az időt, az emlékezést és a játékot:

Ünnep és ünneplés ellenáll az időnek. Ünnepben és ünneplésben az idő emlékezetessé válik: az emlékezés teremtő játék a múlttal. Az emlékezés élővé teszi a múltat azzal, hogy tudatunkba idézi. Amikor a múlt tudatunkba idéződik, játékba kezd, amely formálni kezdi a múltat, s vele a jelent is. Az elveszett idő visszatér és a miénk lesz újra. Az idő múlása megszűnik. Az ember időt „kap”, időt „nyer”, miközben „időt szakít”.²⁸

Az ének(lés)ről

A vallásos ember egyik legmagasztosabb megnyilvánulása az éneklés, mely nemcsak az élet egy szelete, hanem annak közege, vagy így is fogalmazhatunk, lételeme: „Éneklek az ÚRnak, amíg élek, zsoltárt zengek Istenemnek, amíg csak leszek.” (Ps 104,33)

Az „új ének” (Ps 96,1; 98,1; 149,1) elsősorban Isten üdvtörténeti tetteire adandó válasz, és nem zeneesztétikai, zenetudományi vagy zenetörténeti kérdés (hogyan melyik században írtak egy ének- vagy zsoltárszöveget, és ennek függvényében „rég” vagy „új” az, s továbbmenve korszerűnek vagy elavultnak minősíthető-e), hanem elsősorban teológiai üzenet, mely az új ember, az új szövetség, az új szív és lélek váradalmával kapcsolódik össze, ezért eszkatológiai kijelentés.²⁹

A vallásos nevelésben a zenének, s különösen ennek legalapvetőbb módjának, az éneklésnek igen nagy szerepe van: „a lelki gazdagodás hatalmas forrásai erednek a zenéből.”³⁰ Kodály Zoltán e megállapítása munkásságának évtizedei alatt nem kopott meg. A vallásos nevelés elkötelezettjeiként ma sem hagyhatjuk figyelmen kívül útmutatásait:

²⁵ RAVASZ László: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete. (Homiletika)*. Pápa 1915. 355.

²⁶ Vö. Is 46,3-4; 48,17.

²⁷ Hivatkozik rá ADAM (ld. 10. jz.) 120.

²⁸ BOHREN (ld. 2. jz.) 37.

²⁹ PAP Ferenc: „Vallás és zene. Fenomenológiai kérdések és következtetések”, *Protestáns Téka* I (2007/4) 3–10.

³⁰ KODÁLY Zoltán: „Gyermekek. 1929”, in *Visszatekintés* 1. (ld. 2. jz.) 39.

Teljes lelki élet zene nélkül nincs. Vannak a léleknek régiói, amelyekbe a zene világít be. A zene rendeltetése: belső világunk jobb megismerése, felvirágozása és kiteljesedése. A népek legendái isteni eredetűnek tartják.³¹

Ezt az isteni eredetet mi is megragadhatjuk a Szentírás első fejezeteiben. A kezdetek összhangjába, rendjébe röpíthet vissza a zene: „Mi más a zene hivatása, mint a világegyetem örök harmóniáját tükrözni és hirdetni az embereknek, hogy megtanuljanak beleilleszkedni.”³²

Amikor *kultúráról* beszélünk, akkor nem pusztán arról van szó, hogy ez „a zene, irodalom, képzőművészet, stb. gyűjtőneve, hanem a latin *colere* szóból származik”.³³ Az agrárvilág egyik szakkifejezéséről van szó, amely „a föld megművelését, az elvadulástól való megóvását, termővé tételét jelenti a veteménnyel való fáradhatatlan, szorgos, önátadó törődéssel.”³⁴ S íme, újra a kezdeteknél, az „ó”-nál vagyunk: „És fogta az Úristen az embert, elhelyezte az Éden kertjében, hogy azt művelje és őrizzé.” (Gn 2,15) E szóval egyúttal a *kultusz* területén is találjuk magunkat.

„Van az emberi érzés- és gondolatvilágnak egy rétege, amit csak a zene tud kifejezni, és semmi más”.³⁵ Ez is indoka annak, hogy e tekintetben felülvizsgáljuk hittanóráinkat és istentiszteleteinket.³⁶ A hittanoktatásban túlnyomórészt szövegekkel találkozhatjuk az ifjakat, de ezek önmagukban nem elegendőek ahhoz, hogy a lélekhez kapcsolódjanak, s hogy belőlük etika, erkölcs, s kiváltképpen kultusz nőjön ki. Sok helyen az istentisztelet legnagyobb részét az igehirdetés teszi ki, miközben más liturgiai tartalmak, események elcsökevényesedtek vagy elvesztek, s ha egy-egy régi elem visszaemeltetik, azt idegenként megbélyegzik, művelőjét lenézik, s „nem reformátusként” emlegetik. Úgy tűnik nemcsak a poszt-posztmodern élethelyzetekkel kell szembesülnünk, hanem azzal is, hogy a racionalizmus céltévesztéseit is erősen tartották és tartják falaink. Vajon nem egy rosszul értelmezett intellektualizmusra tettünk föl mindent, elhanyagolva minden mást, ami a lélek gyarapodására és gyakorlására illő és méltó? A zene és az ének azért is szorulhatott háttérbe, mert úgy tekintenek rá, mint élvezeti cikkekre, a szórakoztatás egy fájára,³⁷ egy kis társadalmi és egyházi réteg kedvtelésére, vagy mint az istentiszteleti, a vallásos élet egy szükségszerű vagy még elviselhető sallangjára, miközben megmentőként és újként üdvözlöttek az idegen hangzású, dogmatikailag megkérdőjelezhető dalok és mantrák. Az ún. gyermekénekek racionalizáló, moralizáló, (ki)oktató szövegeivel egy gyermek nem tud mit kezdeni, érzés- és gondolatvilá-

³¹ KODÁLY Zoltán: „Mire való a zenei önképzőkör. 1944”, in *Visszatekintés 1.* (ld. 2. jz.) 156.

³² KODÁLY Zoltán: „Békekongresszusi felszólalás. 1952”, in *Visszatekintés 1.* (ld. 2. jz.) 257.

³³ DOBSZAY László: *Kodály után. Tűnődések a zenepedagógiáról.* Kodály Intézet, Kecskemét 1991. 18.

³⁴ DOBSZAY: *Kodály után* (ld. 34. jz.) 18.

³⁵ KODÁLY Zoltán: „Magyar táncok 1729-ből. 1951”, in *Visszatekintés 2.* (ld. 2. jz.) 274.

³⁶ Sokszor „túlbeszéljük” ezeket, talán azt gondolva, hogy mindent meg kell magyarázni, és mert csak szavak útján érzük el hallgatóságunkat.

³⁷ Vö. DOBSZAY: *Kodály után* (ld. 34. jz.) 18.

gától mindez idegen, képtelen az azonosulásra.³⁸ „Református egyházunk zenei megújulásának kulcskérdése: mennyire ismerjük önmagunkat?”³⁹ Ott, ahol a gyermek-istentiszteleteken és ifjúsági órákon soha nem veszik kézbe az énekeskönyvet, aligha ismerik meg énekeinket. S itt nem egyfajta dacos hagyományörzésről, és valamiféle új üldözéséről van szó. Inkább annak a józan fontolgatásáról, hogy gyermekeink és fiataljaink miképpen fognak és tudnak bekapcsolódni a gyülekezet úrnapi éneklésébe, avagy milyen énekekkel vigasztalódnak krízishelyzet idején (vö. Kol 3,16), ha a „repertoár” csak a „vallásos szubjektivizmus túltengése”,⁴⁰ ha az idegen zenei (anya)nyelv nem csak teológiai, de egyszerű szövegi, értelmezési tévedéseket tartalmazó dalokból áll össze.

Az ünnepekre a beszéd kapcsán is kitértünk, itt se hagyjuk figyelmen kívül. „Ünnepet szentelni igazából nem lehet úgy, hogy csak a homiletikum számít, a liturgikum nem létezik.”⁴¹ Az ünnepnek elengedhetetlen része az ének és a zene.⁴² A zsoltáreneklés felelgetős formáját az ószövetségi istentisztelet nyomán a keresztyén Egyház is átvette. Ez a responzórius forma kifejezi azt a párbeszédet, amely Isten és ember között zajlik.⁴³ Ennek nyomán is érthető és tudatosítandó, hogy az istentiszteleti éneklés nem szereplés, nem egyéni vágyaink kiélése, nem a különféle zenei műfajok meghonosításának ideje.⁴⁴ Fontos, hogy az énekválogatásban figyelemmel legyünk arra, hogy „az ünnep idejéhez illő, valamint a hitvallással egyező magyar ének szóljon az éneklő kar és a teljes gyülekezet szavával.”⁴⁵ Ma is jogos ez az igény, hiszen „a zenei szimbólum tudatos használata karakteresebbé teszi az ünnepkört” — szól az érvelés a *Reformátusok a kegyelem trónusánál* című útjelző vitairatban.⁴⁶

Ugyanerre hívja fel a figyelmet Dobszay László, miközben egy olyan közös ősi kincsre mutat, amely nemcsak a lelkészi kar ügye kell legyen, hanem a hit-tanoktatóké és vallástanároké, s az egész gyülekezeté:

³⁸ Vö. KODÁLY Zoltán: „Zene az ovodában”, in *Visszatekintés 1.* (ld. 2. jz.) 92–116 (106.)

³⁹ DÁVID István: „Gyülekezeti kórus és liturgikus örökség”, in *Collegium Doctorum*. MRE Doktorok Kollégiumának periodikája I. évf. 1. szám. 117–121. Kálvin Kiadó, Budapest 2005. 118.

⁴⁰ SZÜCS Ferenc: „Az istentisztelet a református dogmatika szempontjából”, in *Collegium Doctorum*. MRE Doktorok Kollégiumának periodikája. I. évf. 1. sz. 38–48. Kálvin Kiadó, Budapest 2005. 45.

⁴¹ FEKETE Csaba: „Liturgia, liturgus, évforduló”, *Confessio* 2008/2. Rendkívüli szám. Egységes református egyház. Kálvin Kiadó, Budapest 2008. 60–73 (70).

⁴² Vö. Ps 81,3–4: „Kezdtetek zsoltárba, szólaltassátok meg a dobot, a szép hangú citerát és lantot! Fújjátok meg a kürtöt újholdkor, holdtöltekor is, ünnepünk napján!”

⁴³ Vö. PÁSZTOR (ld. 8. jz.) 114.

⁴⁴ Az egykori gazdagság elhomályosítása nyomán keletkezett űr lehetetlenné teszi, hogy az ember megfelelő módon és formában fejezze ki Isten iránti hódolatát, bűnbánatát, kérését. Fekete Csaba erről a következőket írja: „[...] a hazai reformátusság utóbbi másfélszáz esztendő liturgikai beállítottsága jegyében kizárólag károsnak minősítették az objektív liturgia igényét, a graduálos (ceremóniás) istentiszteleti szokások és a ritualizmus megszűnését fejlődésnek magyarázták, avagy (azonos mérvű magatartással) megbélyegezték és kálviniatlannak vélték.” FEKETE Csaba (ld. 41. jz.) 64.

⁴⁵ A XCVIII. Geleji-féle kánonból. Idézi: FEKETE Csaba (ld. 41. jz.) 65.

⁴⁶ FEKETE Károly (ld. 6. jz.) 28.

A zene tehát nem ötletszerűen ilyen vagy olyan az efféle organikusan felépülő, hagyományos istentiszteletben, hanem mintegy az istentiszteletből születik ilyené vagy olyanná. Az állandóság, a kötöttség is igen fontos, például az évi énekrend tekintetében is. Az énekrend teológiai nézve magát az időt teszi kultikus eseménysorrá, lélektanilag pedig szoros asszociációkat alakít ki napok és énekek között. Tudjuk, hogy a 17. századi, de még a Bach-korabeli istentiszteleti rend is pontosan rögzítette nemcsak a perikópákat (a naphoz tartozó bibliai szakaszokat), de azt is, hogy melyik vasárnap melyik énekkel kell kezdeni, végezni az istentiszteletet, illetőleg melyeknek kell a sarokpontokon elhangzania.⁴⁷

Az ének- és daltanításban a népzene, gyermekjátékokra alapozunk; a zenei műveltség kibontakoztatásakor az ősi dalkincsre építkezünk a kodályi elvek alapján.⁴⁸ Az egyházi nevelés közegében viszont elfelejtettünk az Egyház ősi énekkincsére figyelmet fordítani, vagy éppen a válogatásról mond(t)unk le, és érték helyett slágert ad(t)unk —ami inkább a szórakoztatás műfaja—, megelégszünk vasvillával összedobott dallamokkal és szövegekkel. Persze lehet, hogy a zenei műveltség hiánya is okozza ezt, amit azonban a mégoly lelkes gyermekistentiszteleti vagy hittanórai énekleporelló-hajtogatás sem pótol. „Az általános iskola akkor végzi jól a dolgát, ha beoltja növendékeit a sláger ellen, mert ez a rákfeneje a jó zenének és a jó zene megértésének.”⁴⁹ Éppen ezért nemcsak 60–70 éve volt feladat, hanem ma is az maradt, hogy az analfabétizmust felszámoljuk, annak azon fajtát, mely képtelen az érték felismerésére, „s nem tud különbséget tenni jó és rossz között”.⁵⁰

Vajon a lelkészek, vallástanárok, hittanoktatók, egyházi szolgálatra készülő pedagógusok képzése folytatható-e a zenei műveltség és liturgiai, liturgikai ismeretek magasabb szintű és emeltebb óraszámú oktatása nélkül? E tekintetben még mindig időszerű Forrai Katalin 1991-es előadása, akinek reménysége még ma sem teljesedett be: „... a pedagógusképzés színvonalát, a pedagógusok zenei

⁴⁷ DOBSZAY László: *Az egyházzene egyetemessége*. 2010. [online] 2011. február 19. http://egyhazzene.hu/media/2010/12/ez_egyetemes.pdf 4-5.

⁴⁸ Kétségbeejtő egy másik irányú folyamat, nevezetesen az, hogy egyházi és világi közoktatási intézményeinkben bizonyos oktatási tartalmakra hivatkozva eltűnnek az énekórák, s lopott időben pótolják (?) őket. Hasonló eset az is, amikor egyik jót a másik jó rovására működtetnek: iskolai istentisztelet idejére kerülnek készségtárgyak vagy osztályfőnöki órák. Kétségtől kényelmes megoldást jelentenek rövid távon, valójában pedig megfosztjuk e nemzedékeket a saját örökségüktől, nem adjuk meg nekik azt, amit az énekléssel természetes módon érhetünk el: problémamegoldási stratégiát, krízisfeldolgozást, játékot, rítust, a pedagógusok kezéből pedig kivesszük az egyik legszelídebb fegyvermező, nevelési eszközt. S ha nincs énekóra, miként fognak énekelni templomainkban? Vagy ez lenne a cél?!

⁴⁹ KODÁLY Zoltán: „Zenei nevelésünk reformjáról. 1954”, in *Visszatekintés 1.* (ld. 2. jz.) 286–291 (286).

⁵⁰ „Átvitt értelemben analfabétának nevezik azt is, aki tud ugyan olvasni, de nem azt olvasni, ami érték...” KODÁLY Zoltán: „Éneklő ifjúság. Bevezető cikk a folyóirat első számában. 1941”, in *Visszatekintés 1.* (ld. 2. jz.) 117–118.

műveltségét ha emelnénk — és reméljük, hogy emelni fogjuk is a jövőben —, az határozza meg, hogy Kodály elképzeléseit, elveit meg tudjuk-e valósítani.”⁵¹

Szőnyi Erzsébetet, aki egykor Kodály Zoltán tanítványa volt, 2000-ben arról kérdezték, hogyan látja a hazai zenepedagógiát. Válasza ma is időszerű:

Nagyon nehéz a helyzetünk. A kommersz zenét ellensúlyozni szinte lehetetlen, de vannak, akik megpróbálják. Ugyanakkor ha nincs megfelelő iskolai háttér, még azt a kis százalékot is képtelenek vagyunk megtartani, amit eddig a zenetanításban elértünk. Folyamatban van az énekórák csökkentése! Még dicsekedhetünk odaadó tanárokkal, nagyszerű énekarokkal, iskolákkal — de meddig?⁵²

Egy 2006-os nyilatkozatában így beszél zenepedagógusunk:

Két probléma van csak a mai zenei neveléssel és a zenei élettel. Az egyik a média befolyása, a másik az újító zeneszerzők köre. Utóbbiak főleg egymást hallgatják, de valahogy nem tudnak maradandót alkotni, a média pedig igénytelenné teszi a zene befogadóit. Az is baj, hogy jellemzően csak a fiatal diákok és az idősebbek járnak koncertekre, a köztes generáció ugyanis kénytelen a pénz után futni.⁵³

Gyülekezeteink éneklésének újraélesztése, hallgatásának vagy bizonytalanságának megszüntetése elsősorban az ifjúság zenei nevelésén múlik. Ahogyan a középkorban, úgy ma is az egyházi iskola egyik feladata lehetne az énekes szolgálat ellátása.⁵⁴ A gyermekek és az ifjak a gyülekezeti kórus tagjaiként vezethetik a hívek éneklését, avagy az iskolai kórus istentiszteleti szolgálatot is végezhet. A kórusban való éneklés nemcsak az egyházi ének és zene gazdagságával ismertet meg, hanem integrál az istentiszteleti és a gyülekezeti közösségbe,⁵⁵ nem pusztán mint jelenlévőt, hanem mint értelemmel és szívvel szolgáló tagot. Az Egyház titkának, a *koinóniá*-nak a megélésében a közös éneklés eszköz lehet.⁵⁶ Mindezek megfontolásához álljon itt a már többször idézett Dobszay László néhány gondolata:

⁵¹ Idézet FORRAI Katalin előadásából. SZŐNYI Erzsébet (szerk.): *Kodály Zoltán nevelési eszméi a harmadik évezred küszöbén*. Kodály Intézet, Kecskemét 1991, 32.

⁵² SZŐNYI Erzsébet nyilatkozata a Kiváló Művész díj átvételekor. In *Új Ember*. LVI. évf. 15. (2698). 2000. április 9. <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/000409/1201.html>

⁵³ SZŐNYI Erzsébet nyilatkozata a Kossuth-díj átvételekor. <http://www.nagymoszkito.hu/cikk.php?id=242>

⁵⁴ Vö. DOBSZAY László: „Iskola és kórus”, *Magyar Egyházzene* XVII (2009/2010) 201–202.

⁵⁵ „Mit is énekeljen hát egy gyülekezeti kórus, ifjak és idősek együtt, esetleg a gyülekezettel váltakozva Adventtől Szentháromság-vasárnapig?” — teszi föl a kérdést Dávid István, rámutatva ezzel arra is, hogy a nemzedékek közös istentiszteleti tevékenysége az éneklés. A válasz első mondata a liturgikus évre is ráirányítja a figyelmünket: „Nyilván elsősorban azt, amit elődeink ránk hagyományoztak, és ami a mai liturgia elmeivel egységben válik igazán hitelessé az egyházi év megfelelő alkalmain.” DÁVID István (ld. 39. jz.) 119.

⁵⁶ PÁSZTOR (ld. 8. jz.) 114.

[...] a vallási élet gerincét nem a lelki élményfürdők vagy tanfolyamok adják, hanem a teljes egyházi közösség énekes istentiszteletében való részvétel. [...] Az istentisztelet csak énekes formájában méltó és teljes értékű, az énekes istentiszteletben pedig nélkülözhetetlen a gyermekek szolgálata. Ez az elv a legkorábbi keresztyén századokra megy vissza: már a vértanúk egyházában gondoskodtak arról, hogy felkészült olvasó-éneklő gyermekek szolgálják a liturgiát.⁵⁷

A hit- és erkölccstan mellett az egyházi ének tantárgy keretén belül mód van az egyházi év ünnepeinek és az istentisztelet részeinek, napszaki szertartások énekeinek megismerésére.⁵⁸ A gyermekek és ifjak ebbéli mozgósítása és a fentiek mellett fontos cél az evangélium üzenetének közvetítése, vagy éppen lelkipázkodozói segítség nyújtása a zene által.⁵⁹

Kodály egy helyen Georges Duhamelt, a kortárs filozófust, íróit idézi: „A zene a hatalmas eszközök egyike, amellyel a pedagógusok a lélek formálására rendelkeznek.”⁶⁰ Kodály szerint is „a pedagógia célja a valódi értékekkel való találkozás a lélek legmélyén.”⁶¹ Dobszay László Kodály pedagógiai tanításának legfontosabbjaként a következő megállapítást teszi: „A zene az embernevelés nélkülözhetetlen eszköze. Az iskolában vissza kell kapnia azt a kiemelt szerepet, melyet az ókorban és a középkorban élvezett, s bőségesen meg is hálált.”⁶²

Mit énekeljünk? Ót és újat, melyben az értékes, a szép, a nemes van jelen. Az, hogy valami régi vagy új, mint korábban is jeleztük, nem idői, hanem elsősorban minőségi kategória. Ezért elsődleges feladat az egyházi zenei nevelésben is az értékelismerésre nevelni, felébreszteni az érdeklődést különösen a fiatalabb, de valamennyi korosztálynál is az ősi énekkincs iránt.

A kamránk telve van. Az Istenről szóló ősi elbeszélések és énekek évezredek, évszázadok nemzedékeit kötik össze a Szent megismerésében és magasztalásában. Jelentőségük, értékük felismerése, továbbadása, és ezzel járó feladataink, küldetésünk elvégzése a vallásos nevelés során megmaradásunkat, megújulásunkat segíthetik, jelenthetik.

⁵⁷ DOBSZAY: „Iskola és kórus” (ld. 54. jz.).

⁵⁸ Részletes útmutatást ad ehhez: HOPPÁL Péter — BÓDISS Tamás: *Egyházi ének. Kerettantervi ajánlás a református általános iskolák és középiskolák számára*. Református Pedagógiai Intézet, Budapest 2007.

⁵⁹ TAMMINEN (ld. 16. jz.) 197.

⁶⁰ KODÁLY Zoltán: „Igaz, hogy nem engedik énekelni a gyermekeket! 1956”, in *Visszatekintés 1.* (ld. 2. jz.) 309.

⁶¹ DOBSZAY László: *Kodály után* (ld. 34. jz.) 118.

⁶² DOBSZAY László: *Kodály után* (ld. 34. jz.) 51.